

CASTRUL ROMAN DE LA CĂLUGĂRENI (r. Tîrgu Mureș)

SAPATURILE DIN ANUL 1961*

Castrul roman de la Călugăreni (Mikháza) a fost semnalat mai întâi în prima jumătate a sec. XVIII, de A. F. Marsigli¹, iar în veacul următor de D. Scheint², J. F. Neigebour³, B. Orbán⁴, C. Gooss⁵ și alții. O descriere a castrului, cu menționarea întregului material, mai ales epigrafic, scos în cursul vremii din ruinele lui, a făcut I. Paulovics⁶, pe baza bibliografiei mai vechi și a unei recunoașteri arheologice întreprinse în 1942 pe limesul răsăritean al Daciei. Deși menționat de multă vreme și de atâtea ori în literatura de specialitate, totuși la acest castru primele săpături — avînd de fapt mai mult caracterul unor scormoniri — s-au făcut abia în primăvara anului 1878, cînd un preot catolic din Tîrgu Mureș, F. Kovács, a efectuat sondaje limitate în special la poarta de nord⁷. Din aceste cercetări și din descoperirile fortuite au ieșit la iveală cinci inscripții fragmentare⁸, țigle și cărămizi cu ștampila corpurilor de trupă cantonate aici, sculpturi și piese arhitectonice, arme (vîrfuri de lance și de săgeată), cîteva monede, o fibulă, pietre de rîșniță, olărie și alt material arheologic mai mărunt, care a ajuns în muzeele din Tîrgu Mureș, Cluj și Deva⁹.

Lagărul este situat pe partea stîngă a râului Niraj, la capătul de sud-vest al satului, pe locul numit „Terenul cetății“ (Vár-tartomány) sau „Cetatea veche“ (Ovár), la stînga drumului ce iese din sat și duce spre Dămieni

---

* Săpăturile, programate și subvenționate în cadrul planului de cercetări al Academiei Republicii Socialiste România, au fost conduse de subsemnatul. La lucrări a participat și Corina Pop, studentă la Facultatea de istorie a Universității din Cluj.

¹ *Danubius Pannonico-Mysicus*, Amsterdam—Haga, 1726, vol. II, p. 60 și 85 cu fig. XXVII.

² *Das Land und Volk der Szekler in Siebenbürgen*, Pesta, 1833, p. 116.

³ *Dacien*, Kronstadt (Brașov), 1851, p. 247—249.

⁴ *Székelyföld leírása*, Budapesta, IV, 1870, p. 88—89.

⁵ *AVSL*, XIII, 1876, p. 292—293.

⁶ *Dacia keleti határvonala és az úgynevezett „dák“-ezüstkincsek kérdése*, Cluj, 1944, p. 32—38.

⁷ F. Deák, în *ArchÉrt.*, XII, 1878, p. 267—268.

⁸ *CIL*, III, 944, 7716=12551, 12552; C. Daicoviciu, în *AISC*, I, 2, 1933, p. 59; I. Paulovics, *op. cit.*, p. 37, amintește o inscripție în legătură cu minele, în care ar mai fi menționat și un *collegium iuvenum*.

⁹ I. Paulovics, *op. cit.*, p. 36—37. Cf. și *Repertoriul arheologic al României (ms.)*.

Fig. 1. Locul castrului roman de la Călugăreni

(fig. 1). Astăzi, teritoriul lagărului este aproape în întregime nivelat și conturul său se distinge cu greu la suprafață, în afară de laturile dinspre vest și nord, care se pot observa mai lesne prin agger-ul relativ mai bine păstrat. Locul porților și colțurile de nord-est nu se mai recunosc pe teren. Doar colțurile de sud-vest și nord-vest se disting mai ușor printr-o oarecare curbură și bombare a liniei de incintă. Aproximativ în mijlocul castrului, dar puțin retrasă spre poarta de vest, apare o ușoară ridicătură de pământ, care marchează probabil locul pretoriului.

În afara castrului, la vreo 100 m distanță de colțul nord-vestic, între drumul spre Dămieni și apa Nirajului, se mai văd și acum la suprafață urmele unei construcții, observate și de cercetătorii mai vechi și considerate drept ruinele băii (*balneum*) lagărului.

Prin sondajele restrânse executate în anul 1961, între 28 august și 3 septembrie, s-a urmărit în primul rînd stabilirea dimensiunilor exacte, a planului și elementelor de fortificație ale castrului, necunoscute din preasumările săpături, observații și recunoașteri anterioare. Au fost săpate în total opt secțiuni (I—VIII), cîte două pe fiecare latură. Dintre acestea numai una singură, cea de pe latura nordică (S.I = $24 \times 1,20 \times 3$ m) a traversat toate elementele de apărare ale lagărului, atingînd pretutindeni stratul de pământ neumblat, pe cîtă vreme celelalte șapte, mult mai scurte, au fost trasate doar spre a identifica ductul zidului de incintă și a vedea tehnica lui de construcție (fig. 2).

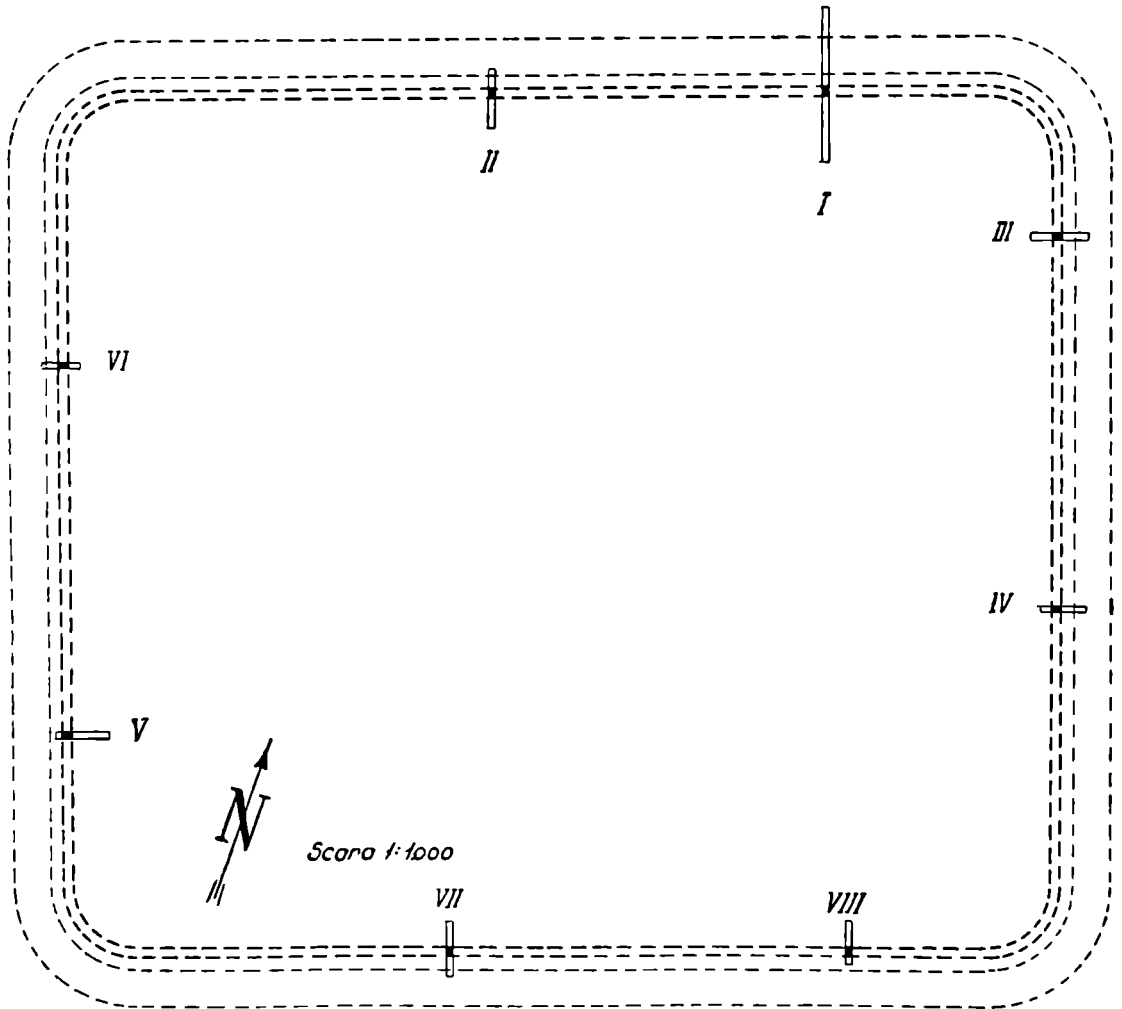

Fig. 2. Planul castrului roman de la Călugăreni

Orientat cu laturile lungi în direcția est-vest (cu o mică deviere spre est) și, în general, de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, castrul are dimensiunile, în medie, de 162×140 m, măsurate la jumătatea lungimii curtinelor și de la fața externă a zidului de incintă. Suprafața castrului depășește, așadar, numai cu puțin $2\frac{1}{4}$ ha. Trebuie însă precizat că laturile lungi, ca și cele scurte de altminteri, sînt inegale. Astfel, latura lungă de sud (163 m) și cea scurtă de vest (141 m) sînt cu cîte 2 m mai lungi decît laturile opuse corespunzătoare. Orientarea generală a lagărului și dîlma aplatizată ce se află în centrul lui (puțin retrasă spre vest), indicînd probabil ruinele pretoriului, ne îndreptățesc să presupunem că *porta praetoria* este cea de pe latura răsăriteană. Prin urmare, *porta decumana* se plasează pe latura scurtă opusă, *principalis dextra* și *sinistra* spre sud și, respectiv, spre nord.

Elementele sistemului de fortificație au putut fi stabilite pe baza profilului, deosebit de clar, din secțiunea I (fig. 3), practică de-a curmezișul laturii nordice. Din observațiile făcute aici, care necesită verificări și pe celelalte laturi, rezultă că lagărul a fost construit mai întâi din pământ și numai după aceea din piatră, pe același loc, la o dată ce nu se poate deocamdată preciza, dar care credem că nu depășește — așa cum s-a observat și la alte castre din Dacia — limitele sec. II. Valul și șanțul castrului de pământ se disting bine în profilul secțiunii I. La construirea castrului de piatră, șanțul vechi a fost nivelat, iar în berma castrului de pământ s-a amplasat, cel puțin pe latura de nord, fundația zidului de incintă a noului lagăr. Berma acestuia are lățimea de 1,90—2 m și ea acopere o bună parte din șanțul umplut al castrului de pământ. Zidul castrului de piatră a fost scos sistematic pînă la bază, iar piatra s-a folosit de săteni ca material de construcție. În săpăturile noastre s-a găsit numai temelia zidului de incintă, groasă de 1,60—1,70 m, făcută din bolovani de rîu legați cu lut galben, cleios, motiv pentru care grosimea zidului ce încingea castrul nu o cunoaștem exact. În orice caz, ea trebuie să fi fost cu ceva mai mică decît cea a fundației. Valul castrului de pământ are înălțimea păstrată, vizibilă în profilul secțiunii I, de 0,50 m, iar șanțul său este adînc de 2 m și larg (la gură) de 3,50 m. În schimb, *agger*-ul castrului de piatră, în starea actuală, are înălțimea de 0,80 m, lățimea la bază de 6,50 m, cu o pantă lină ce coboară pînă la *via sagularis*, indicată de pietre de rîu răvășite, așezate la nivelul solului antic. Șanțul este adînc de 3 m și are lărgimea maximă de 6 m. O particularitate a acestuia, ce se cere relevată, este prezența unui ic, larg de 0,60 m, săpat la capătul de jos al escarpei interioare.

Materialul găsit în timpul săpăturilor din 1961 este puțin, din pricină că nici una din cele opt secțiuni nu a fost săpată în interiorul castrului, ci ele au fost trasate, toate, de-a curmezișul curtinelor. Materialul arheologic descoperit de noi se reduce la olărie romană provincială obișnuită, o piatră de rîșniță, fragmente de olane, țigle și cărămizi. Monede, în afară de cele cunoscute din descoperirile anterioare, între care una de la Augustus și alta de la Antoninus Pius, nu s-au găsit.

Trupa care a staționat la Călugăreni este *cohors prima Alpinorum*, cunoscută mai de mult prin numeroase țigle și cărămizi stampilate aflate în castru (fig. 4)¹⁰. Aici s-au mai descoperit în trecut și țigle cu stampila

¹⁰ *CIL*, III, 8074, 8 d; F. Deák, *loc. cit.*, C. Téglás, în *AEM*, XI, p. 238; *ErdMúz.*, VI, 1888, p. 242; C. Daicoviciu, în *op. cit.*, p. 58. Un exemplar la Colegiul reformat din Tg. Mureș și alte trei la casa parohială din Călugăreni amintește I. Paulovics, *op. cit.*, p. 36. În cursul săpăturilor din 1961 s-au descoperit două țigle cu stampila aceleiași cohorte (fig. 4, nr. 1), iar una, aflată cu doi ani în urmă în castru, a fost achiziționată de noi de la școala din Dămieni (fig. 4, nr. 2). La preotul satului Șt. Kádár se află șase țigle cu aceeași stampilă (fig. 4, nr. 3—8), între care, foarte probabil, sînt și cele patru exemplare menționate de I. Paulovics, *op. cit.*, p. 36, nota 58, descoperite ocazional pe teritoriul lagărului. *Cohors prima Alpinorum* a staționat și în castrul vecin de la Sărățeni (Sovărad), unde de asemenea s-au găsit stampile cu numele ei (*CIL*, III, p. 1019, și n. 8074, 8 b, c, e: CPALP; J. Szilágyi, *A dáciai erődrendszer helyőrségei és a katonai téglabélyegek*, în *Diss.Pann.*, ser. II, 21, 1946, p. 56

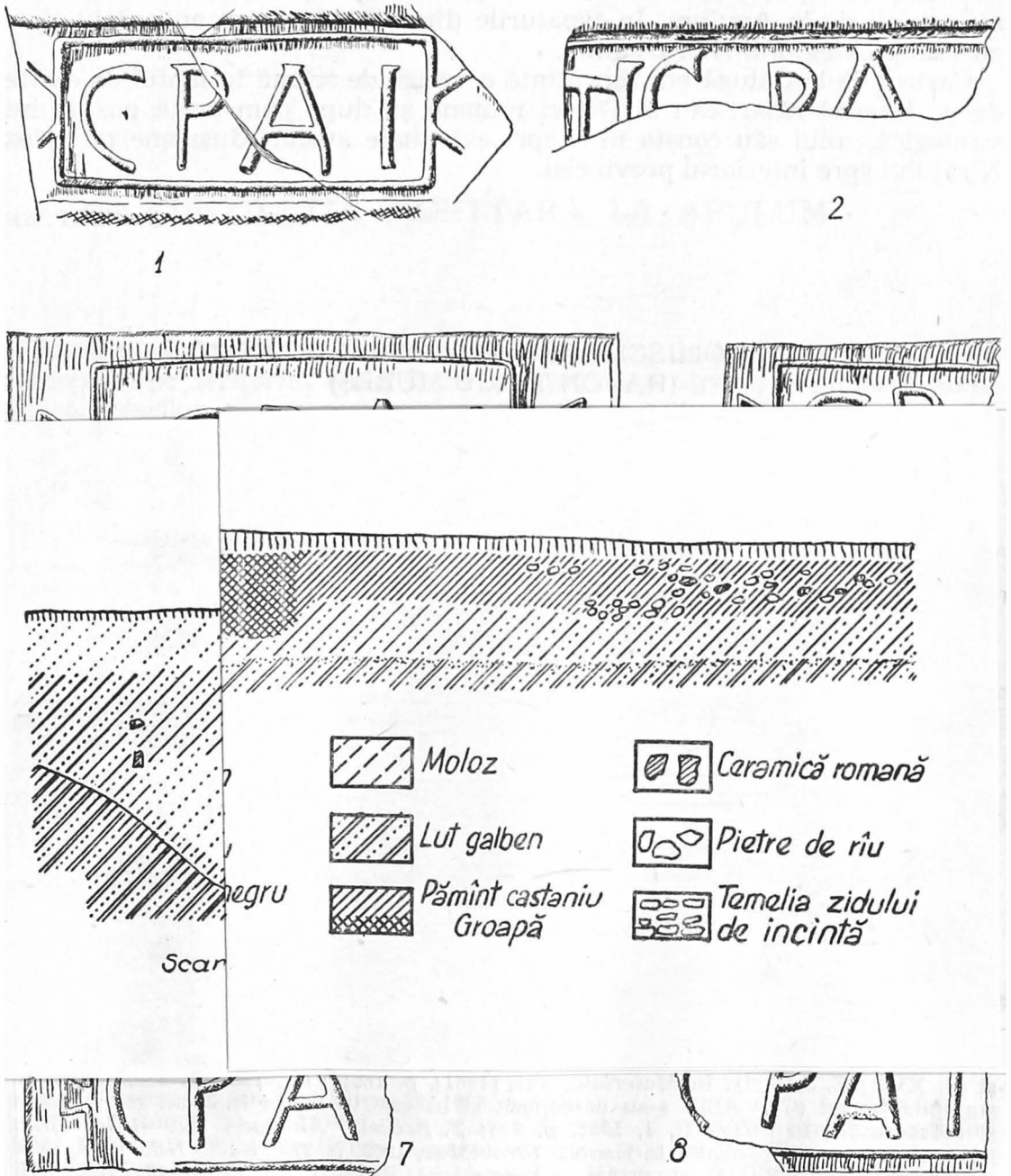
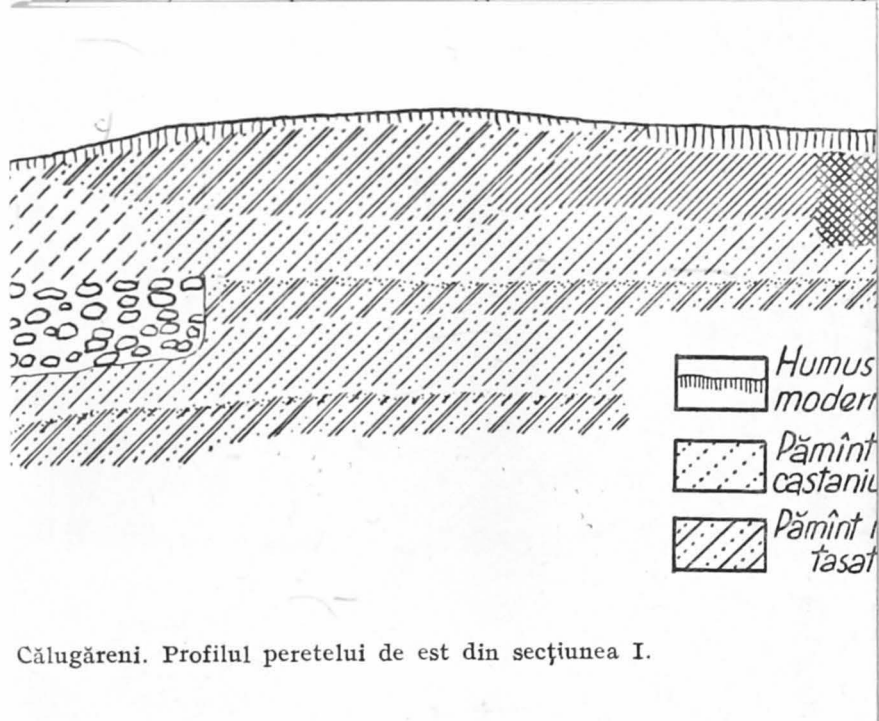

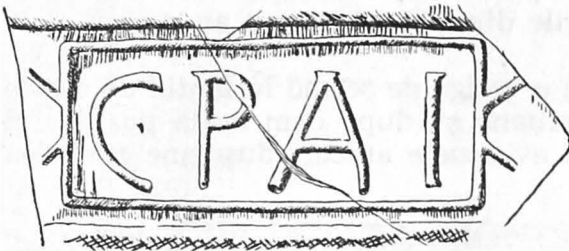
Fig. 4. Țigle cu stampila *C(ohors) p(rima) A(lpinorum)* din castrul roman de la Călugăreni.

Elementele sistemului de fortificație au putut fi stabilite pe baza profilului, deosebit de clar, din secțiunea I (fig. 3), practică de-a curmezișul laturii nordice. Din observațiile făcute aici, care necesită verificări și pe celelalte laturi, rezultă că lagărul a fost construit mai întâi din pământ și numai după aceea din piatră, pe același loc, la o dată ce nu se poate deocamdată preciza, dar care credem că nu depășește — așa cum s-a observat și la alte caestre din Dacia — limitele sec. II. Valul și șanțul castrului de pământ se disting bine în profilul secțiunii I. La construirea castrului de piatră, șanțul vechi a fost nivelat, iar în berma castrului de pământ s-a amplasat, cel puțin pe latura de nord, fundația zidului de incintă a noului lagăr. Berma acestuia are lățimea de 1,90—2 m și ea acopere o bună parte din șanțul umplut al castrului de pământ. Zidul castrului de piatră a fost scos sistematic pînă la bază, iar piatra s-a folosit de săteni ca material de construcție. În săpăturile noastre s-a găsit numai temelia zidului de incintă, groasă de 1,60—1,70 m, făcută din bolovani de rîu legați cu lut galben, cleios, motiv pentru care grosimea zidului ce încingea castrul nu o

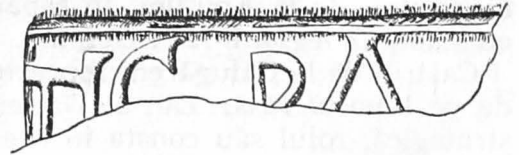

Călugăreni. Profilul peretelui de est din secțiunea I.

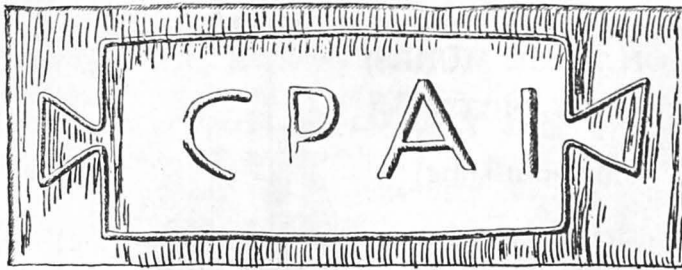
unul Fig. Mureș și alte trei la casa paronala din Călugăreni amănunțit I. Paulovics, *op. cit.*, p. 36. În cursul săpăturilor din 1961 s-au descoperit două țigle cu stampila aceleiași cohorte (fig. 4, nr. 1), iar una, aflată cu doi ani în urmă în castru, a fost achiziționată de noi de la școala din Dămieni (fig. 4, nr. 2). La preotul satului Șt. Kádár se află șase țigle cu aceeași stampilă (fig. 4, nr. 3—8), între care, foarte probabil, sînt și cele patru exemplare menționate de I. Paulovics, *op. cit.*, p. 36, nota 58, descoperite ocazional pe teritoriul lagărului. *Cohors prima Alpinorum* a staționat și în castrul vecin de la Sărățeni (Sovărad), unde de asemenea s-au găsit stampile cu numele ei (CIL, III, p. 1019, și n. 8074, 8 b, c, e: CPALP; J. Szilágyi, *A dáciai erődrendszer helyőrségei és a katonai téglabélyegek*, în *Diss.Pann.*, ser. II, 21, 1946, p. 56

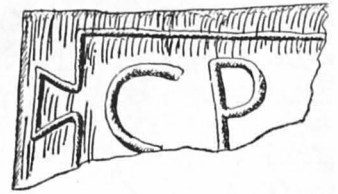
1

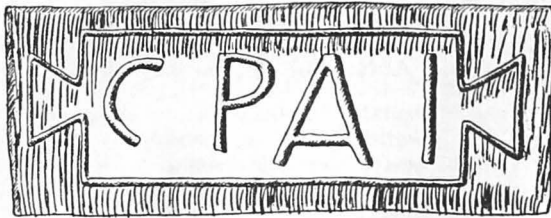
2

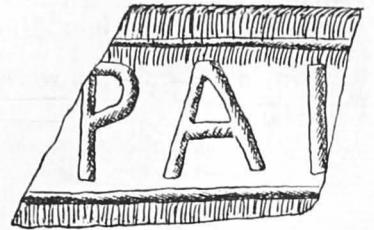
3

4

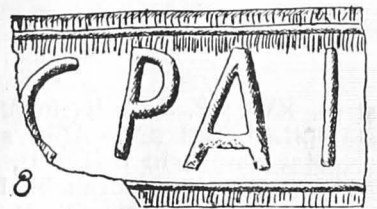
5

6

7

8

Fig. 4. Țigle cu stampila *C(ohors) p(rima) A I(pinorum)* din castrul roman de la Călugăreni.

legiunii XIII Gemina¹¹, fapt care dovedește că în acest lagăr a fost cantonat temporar, poate înaintea cohorței *prima Alpinorum*, și un detașament al legiunii de la Apulum. În săpăturile din 1961, însă, nu au apărut țigle cu stampila legiunii XIII Gemina.

Castrul de la Călugăreni reprezintă o verigă de seamă în lanțul de castre de pe limesul răsăritean al Daciei romane și, după cum arată poziția lui strategică, rolul său consta în a opri eventuale atacuri dușmane pe valea Nirajului spre interiorul provinciei.

D. PROTASE

DAS RÖMISCHE LAGER VON CĂLUGĂRENI (RAYON TÎRGU MUREȘ)

DIE GRABUNGEN VON 1961

(Zusammenfassung)

Vom 28. August—3. September 1961 wurden im römischen Lager von Călugăreni kleinere Ausgrabungen durchgeführt (Abb. 1). Es liegt im Nirajtal an der Ostgrenze Daziens und wurde bisher noch nicht grabungsmässig untersucht. Es wurden im ganzen acht, durch jede Seite je zwei, Schnitte gezogen, auf Grund deren die Elemente der Verteidigungsanlagen, der Plan und die Grösse des Lagers (162×140 m) festgelegt werden konnten (Abb. 2). Dem Lager mit Steinmörtelmauern geht ein Erdlager voraus, dessen Reste im Schnitt klar sichtbar sind (Abb. 3). In dem Lager stand die *Cohors prima Alpinorum*, die bereits seit langem durch Ziegelstempel hier bezeugt ist (Abb. 4). Früher waren auch Ziegel der Legio XIII Gemina gefunden worden, die darauf hinweisen, dass hier auch eine Abteilung der Legion aus Apulum lag.

și pl. XVII; Z. Székely, în *Materiale*, VII, [1961], p. 186; VIII, 1962, p. 334). Țigle cu stampila trupei (C P ALP) s-au descoperit și în castrul de la Inlăceni (M. Macrea și colaboratori, în *SCIV*, II, 1, 1951, p. 305; Z. Székely, *Almanah 1879—1954*, Tîrgu Mureș, 1955, p. 46), probabil la Napoca (*ProblMuz*, 1960, p. 223; *Dacia NS.*, VIII, 1964, p. 152, nota 40; *ActaMN*, II, p. 34) și Potaissa (J. Szilágyi, *op. cit.*, p. 35, nota 211, pl. XVII, nr. 261). Observăm că stampila trupei prezintă două variante, care pînă acum nu s-au întîlnit laolaltă în același castru: C P A I la Călugăreni și C P ALP la Sărățeni și Inlăceni. Este greu de precizat *succesiunea* celor două locuri de garnizoană (Sărățeni — Călugăreni) a acestei cohorțe.

¹¹ *CIL*, III, p. 1387; nr. 8064, 1 w, x.